

KAZAK FELSEFESİNİN TEMELLERİ

Hacı Ahmet ŞİMŞEK*

Öz

Bu makale, Kazak toplumunun geleneksel dünya görüşünü tarihsel kronolojik dönemlere ayırmakta ve Kazak bozkırlarında yaşayan düşünürlerin felsefi görüşlerini tartışmaktadır. Kazak topraklarının felsefesi, milli kültür ve eğitim biçimlerinin zenginliği ile karakterizedir. Dede Korkut döneminden modern felsefeye kadar felsefenin gelişim aşamaları verilmektedir. Bugünkü Kazak felsefesinin bilgeliğin ve hümanizmin sürekliliği içinde geliştiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Kazakistan, Felsefe, Korkut Ata, Farabi, Kazak Felsefesi

BASES OF KAZAKH PHILOSOPHY

Abstract

This article divides the traditional worldview of Kazakh society into historical chronological periods and discusses the philosophical views of thinkers living in the Kazakh steppes. The philosophy of the Kazakh lands is characterized by the richness of national culture and forms of education. The development stages of philosophy from the Dede Korkut period to modern philosophy are given. It shows that today's Kazakh philosophy has developed in the continuity of wisdom and humanism.

Keywords

Kazakhstan, Philosophy, Dede Korkut, Al-Farabi, Kazakh Philosophy

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi, Kastamonu/Türkiye.
simsekahmet@hotmail.com
Orcid No: 0000-0003-1423-2120
Makalenin Gönderilme Tarihi: 11.02.2021
Makalenin Kabul Tarihi: 14.03.2021
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 24.03.2021
Makalenin Türü: Araştırma

GİRİŞ

Kazak felsefesi, toplum bilincinin ulusal bir türüdür; hayatın ve bilimin genel ilkeleri, insan ve dünya arasındaki ilişki doktrini, doğanın, toplumun ve dünya görüşünün genel düzen yasalarının bilimidir. Kazak halkının bilgelik alanında, dünya ve insan hakkında, dünya görüşlerinin tarihsel olarak yerleşik gelişim sistemini kapsamaktadır.

Kazak felsefesi muhakemesinin esas aktüelliği, genel olarak temel beşeri bilimlerdeki yeni araştırma fırsatlarını belirlemek ve soruna tarihsel ve felsefi yaklaşım sergilemektir. Aynı zamanda kolektif çalışmanın yazarları, Türk ve Kazak düşünürlerinin uzun zamandır bilinen ve yeni ortaya çıkan eserlerinin, ideolojik ve metodolojik temeller aracılığıyla sistematik şekilde incelenmesi ve bilim camiasına dâhil edilmesiyle ilişkilendirilebilir. Bu, felsefe tarihinin sorunlarına yeni bir bilimsel yaklaşımın oluşturulması anlamına gelir ve Kazak felsefi düşüncesinde, tarihsel figürlerin dünya görüşünü gerçek etno-felsefi bir bakış açısıyla ele almak için, çok çeşitli fırsatların olduğunu gösterir. Bunlar arasında Kazak felsefesinin antik çağlardan günümüze uzanan yolunun tarihsel kronolojisi, etnik dünyadaki insanın anlamı ve onun özgürlük meselesi, başka bir etnik grubun doğasındaki etnik bilincin durumu ve başka konular gündeme alınmıştır [1] (Burkitbay, 2003:799).

KAZAK FELSEFESİNİN TARİHİ OLUŞUM AŞAMALARI

Kazak felsefesinin tarihi oluşum aşamalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Eski Kazak felsefesi (MÖ VII-V yüzyıllar);
- Orta Çağ Türk dönemi felsefesi (VI-XIV yüzyıllar);
- Kazak akın-jırau (edebiyatı) felsefesi (XV-XVIII yüzyıllar);
- Aydınlanma felsefesi dönemi olan “Zar Zaman” (XIX-XX yüzyılın başı);
- Modern Kazak felsefesi (1930’lardan günümüze kadar) [2] (Hase-nov,1987:18-19).

Kazak halkının felsefi düşüncesinin oluşum ve gelişim tarihinin incelenmesi ve onun yeni bilimsel ve teorik temellerinin tanımlanması güncel ve acil acil sorundur. Türkçe konuşan tüm halklar şu anda benzer bilimsel sorunlar yaşamaktadır. Elbette, kendimizin manevi değerlerimizle ilgili bilimsel sorumluluklarını başkalarının yerine getirmeyeceği iyi bilinmektedir. Bu nedenle, bu yöndeki herhangi bir adımın zor olmasına rağmen iyi bir şey olduğunu söyleyebiliriz. Kazak halkının tarihsel bilinci ile ilgili etno-felsefi fikirlerin derin ideolojik ve bilişsel kökenlerini tespit ederek, eski Türk dünyasında oluşan dünyanın değerini, felsefi ve ideolojik temellerini objektif bir şekilde bilimsel olarak analiz etmek mümkündür. Etnik dünyadaki halkımızın

mitolojik, kültürel, sosyo-psikolojik, ideolojik, manevi ve etik yapılarının tarihsel ve felsefi tanımı tek seferlik resmi bir eylem değildir. Bu durum Türk ve Kazak zihniyetine uygun gelen etik, etnopsikolojik, aksiyolojik ilkelerine bilimsel açıklama vermekte yeni bir bilimsel model yapmakla ilişkilidir. Herhangi bir tarihsel dönemde yaratıcı bir rol oynamış düşünürlerin bilgeliğinin felsefi ifadesi sadece teorik adımlara değil, aynı zamanda modern insan ilişkilerini geliştirmeye yardımcı olan manevi ve pratik eylemlere de dayanmaktadır. Bu nedenle Kazak manevi alanındaki tarihi figürlerin görüşlerinin yaratıcılığı, mükemmelliği ve derinliği, felsefi sistemlerinden sonra bile manevi bir devamlılık ile devam etmeli, yani tarih imtihanından geçmeli ve günümüz gençliği için manevi besin haline gelmelidir.

Eski devirlerden günümüze Türk ve Kazakların etik, estetik ve manevi-ahlaki dünyasının sistemleştirilmesi ile, diğer ülkelerin felsefe tarihinde bulunan paradigmalardan karşılaştırmalı analizinin önemli sonuçlar vereceğine inanıyoruz.

Genel etnik felsefi düşüncenin mega-tarihsel (bir tarihsel bütünlük perspektifi) bir resminin oluşturulabilmesi için de, onun ruhani dünyasının sistematik bir şekilde gözden geçirilmesiyle başarılabilir. Bu nedenle, karşılaştırmalı analiz yöntemine dayanarak, Kazak tarihi ve entelektüel alanına nesnel özelliklerini vermek hiç şüphesiz mümkündür. Kazak halkının etno-felsefesi alanında geçmişte ve günümüzde ülkedeki manevi durum ve eğilimlerin karşılaştırmalı bir analizinin yapılması, bağımsızlık çağında Kazak halkının etik değerlerinin manevi olgunlaştırma ve gelişiminde temellerini belirlemeye yardımcı olur. Ayrıca, Kazak felsefe tarihinin kültürel estetik değerlerinin açıklanması, halk felsefesi aracılığıyla anlaşılmasına da imkân tanır. Böylece tarihsel figürlerin dünya görüşlerinin incelenmesi tarihsel süreçte Kazak halkının manevi canlanmasına yönelik farklı yolların ve özgün yaklaşımların gösterilmesine, milli felsefi düşüncenin tarihini bir bütün olarak analiz etmeye, maneviyatı ayrıntılı olarak ele almaya katkıda bulunur. Ulusal kültürün manevi ve ideolojik devamlılığını tarihsel ve felsefi argümanlarla da formüle etmek mümkündür. Ulusal felsefi kültür alanındaki düşünsel süreklilik, onun anlam dünyası ve fenomen özelliklerinde derinleşmeyi, küreselleşme çağında ulusal ve etnik kimliğinin önemli bir faktörü olduğuna yukarıdaki kolektif araştırmanın başarılı bir şekilde uygulanması aracılığıyla inanılabilir [3] (Shaukenova, Nurmatov, 2014:41).

İnsanlık tarihindeki önemi ve bilgeliğiyle bilinen Orta Çağ'ın en büyük efsanevi düşünürlerinden biri Dede Korkut diye de bilinen Korkut Ata'dır. Onun dünya görüşü ve paradigması, değerler dünyası veya genel olarak felsefesi, Kazak düşüncesi de dâhil olmak üzere Türk dünyasının kaynağı, ilk fikri temellerinden biridir. Korkut ile ilgili tüm efsaneler Türk dünyasında ve

Kazak bozkırlarında o kadar yaygındır ki, onu tanımayanlar Avrasya kıtasında çok azdır. Özellikle Türkistan coğrafyasında onun fikirleri ve söylemleri birçok sahada kaynak teşkil eder, Korkut Ata'yı hatırlatır, onunla ilgili şarkılar ve efsaneler göz ardı edilemeyecek bir izlenim bırakır. Tüm Türk halkları 'Korkut'un Sırdarya Nehri üzerindeki Jankent kasabasında doğduğu' konusunda hemfikirdir, ancak nerede öldüğü konusunda bazı tartışmalar vardır. Üç ülkede aynı mezarının olduğu biliniyor. Biri Türkiye'de, diğeri Azerbaycan'da ve üçüncüsü Kazak yerindeki Sır boyunda Korkut denilen mekânda. Geçen yüzyılda, yeni nesil tarafından dört kobuz anıtı yaptırılıp, rüzgâr estiğinde güzel müzik üreten bir kompleks inşa edildi [4] (Felsefî Tezler,1970:31).

Türk zihniyeti ve maneviyatı, bu özel kişiyi hesaba katmadan derin anlamlı kavramlarını ifade etmemiş, dünyayı manevi olarak müreffeh kılabilecek bilgeliğin örneklerini, hayat hakkında hikmetlerini yaratmamıştır. Bu nedenle, böyle bir tarihsel, kültürel ve felsefi fenomen teorik ve metafizik düzeyde yeterince değerlendirilmezse, ayrıntılı olarak incelenmezse, etnik kimliğimizle doğrudan ilgili birçok önemli insani sorunlar çözülmeden kalacaktır.

İlk bakışta "Nereye gitsen de Korkut'un kabri" ifadesinin felsefi anlamı tüm Türk dünyası için basit görünüyor. Ancak, "başlayan yaşam sona erecek, doğadaki tüm canlıların akabeti bellidir, sonsuza kadar yaşayacak hiçbir şey yoktur" sonucu bu olgunun yalnızca yüzeyidir ve derinliklerinde henüz tam olarak cevaplanmamış gizemler vardır. Ve hayatın anlamını daha derinden araştırırsak, bu fenomenin arkasında, insan yaşamıyla ilişkili olarak çözümünü "Ruh ve Beden", "Doğal Ruh ve Kutsal Ruh" arasında tam olarak tanımlanmayan çelişkili yönler, derin varoluşsal anlamlar vardır.

Korkut'un hayatın gerçek değerini sanatta ve yaratıcılıkta arayışı, ilerleyen yüzyıllarda Farabi gibi âlimlerin bilim ve eğitimde arayışı, hayırseverlik fikrinin kurulması ile devam edecektir. [5] (Farabi Ün. Hayırseverlerin Görüşleri Çalışması, 1973:44).

İnsanlığın manevi dünyasında, oluşan ve gelişen fikir ve değerlere, sosyal hayatın çeşitli anlam ve anlamlı dünyalarına derin dikkat ederek, onların sadece kendi zamanlarıyla değil, gelecek nesiller ve medeniyetlerle de ilgisini vurgulayan önemli insanlar olacaktır. Bunlar arasında Doğu dünyasının büyük bir düşünür ve filozofu olan Abu Nasir Muhammed ibn Uzlag ibn Tarhan Al-Farabi de var. O, maddi evren ve manevi âlemdeki, bilim ve eğitimdeki, insandaki ve dünyadaki en derin bağlantıları, özel nitelikleri, manevi değerler olarak ifade edebilen yaratıcı biridir.

Farabi gibi büyük bir filozofun ortaya çıkışını açıklamak için dünya tarihi ile felsefe tarihinin iç bağlantısını ve devamlılığını incelememiz gerekir. Bunun metodolojik olarak kullanılan bilimsel bir yaklaşım olduğu bellidir. Yani,

Farabi'nin görüşleri hocalarının öğretileriyle (doğrudan ve nihai) iç içe geçmiştir. Platon, Aristoteles ve başka Filozoflara detaylı bir şekilde bakarak, büyük düşünürün felsefi sistemine evrensel bir anahtar bulabiliriz, ancak o zaman onun manevi mirasını etkili bir şekilde kullanabilir ve anlayabiliriz.

Farabi'nin ilmi mirası çok büyük ve çeşitlidir. Bu, yalnızca Müslüman Doğu'da değil, tüm dünyada yaygın olarak bilinen birçok eserle kanıtlanmaktadır. Farabi etik, siyaset, doğa bilimleri, psikoloji, estetik ve mantık gibi o dönemde bilinen bilgi alanlarını inceledi ve karşılaştırdı. Mutluluğun temeli olarak kabul edilen ahlak ve hümanizm konularına özel önem verdi. Çağdaşları ona "Muallim-i Sâni" - Aristoteles'ten sonra "ikinci öğretmen" ve "Doğu'nun Aristoteles'i" diyorlardı. Filozofun sosyal, etik ve felsefi görüşlerinin oluşumu, her şeyden önce Türkistan ve Mezopotamya toplumlarının eşsiz ve farklı kültüründen, Eski Yunan felsefesinden, özellikle Aristoteles'in mirasından ve o dönemin ideolojilerinden güçlü bir şekilde etkilenmiştir. Bağimsız ve benzersiz bir felsefi düşünme yeteneğine sahip olan bilim adamı, bütün ansiklopedik sistemi kurmuştu. Abu Nasir Al-Farabi'nin çalışmalarının ve faaliyetlerinin önemi, onun zengin bilimsel mirasının incelenmesine çok dikkat edilmesi ile kanıtlanmaktadır.

Farabi'nin en önemli eseri, "İdeal Devlet" in özünü, yapısını, gelişimini ve refahını ortaya koyan 'İdeal Devlet anlayışıdır'. Farabi'nin yaşanabilir memleket ütopyasının ayrılmaz bir parçası, farklı ahlaki kategoriler ve mükemmel bir insanın yetiştirilmesi sorunudur. Mükemmel bir insan diyerek Farabi devlet başkanından bahsetmektedir. Ona göre böyle bir yönetici, iyi bir devletin varlığına, onun üyelerinin gerekli niteliklerinin oluşmasına yol açmalıdır. Farabi eserinde "İyi bir şehir; cahil bir şehrin, ahlaksız bir şehrin, zengin bir şehrin ve kayıp bir şehrin zıttıdır" diyor [6] (Farabi Ün. Sosyal ve Etik Çalışmalar, 1973:400)

Filozof, ahlaki açıdan mükemmel bir yöneticinin iktidarını sanata benzetir. Farabi'ye göre hükümdar bilgisini sözlerle aktarabilmeli ve insanları mutluluğa en iyi yolla yönlendirebilmelidir. Büyük filozof aynı zamanda mükemmel insanın hakikat sevgisi, adalet, yalanlara karşı nefret, ruhun gururu, şeref, para ve dünyevi yaşamın diğer belirtileri gibi doğuştan gelen niteliklerine odaklandı. "Ya insanların ruhlarındaki iyilik arttığında ya da ikincisinden kaçındığında, kötülük şehirlerden kaybolur." İyi bir ülkede, eğitim ve öğretim iki şekilde gerçekleştirilir: Birinci sırada ikna yöntemi ve "bilgelige gönüllü olarak çağrılmayan isyankâr vatandaşlara ve halklara" uygulanması gereken zorlama yöntemi. Filozof aynı zamanda, yetiştirme ve eğitimin bir kişinin oluşumu için güçlü araçlar olduğuna inanır, onun üzerinden bir genç için gerekli ahlaki ve entelektüel nitelikleri gelişir. Farab şehrinden çıkan

düşünür şöyle yazıyor: “Eğitim, uluslara bilime dayanan etik iyiliği ve sanatı aktarmanın bir yoludur.” [7] Abdildin, Burabayev, 1985:320).

Ayrıca filozof, eğitim sürecinin bilgelik yaratacağına ve bu süreçte hukukun özel rolüne inanıyor: “cahil bir insan kötülüğü hoş görür, eğitilmiş bir insan sadece iyiliği hoş görür. Yasa iyiye giden yoldur, bu nedenle yasama organı eğitimi güçlendirmek için çalışmalıdır. Bir kişinin alışkanlıkları ve davranışları meşru, güzel ve tatmin edici değilse, o zaman o hep düşük, kötü bir durumda olacaktır, yasa onu her suçladığında mürted olacaktır.” [8] (Kelimbetov, 1991:165).

Biraz da Kaşgarlı Mahmud’dan bahsedelim. O da XI. Asırda Orta Asya ve İran’da yaygınlaşan ve kültürel yaşamı etkileyen tasavvufun dini ve felsefi öğretilerinden etkilenmiştir. O zamanlar, Türk dili ve edebiyatında tasavvuf ilmi ana özellik haline gelmişti. Daha sonraki Türk halkları arasında tasavvufun klasik temsilcisi Hoca Ahmed Yesevi idi (XII. Yüzyıl). Sufi dünyasının görüşü, “Kutadgu Bilig”de daha net ifade edilir ve Kaşgarlı’nın, Balasaguni’nin çalışmalarına aşina olabileceğini varsayabiliriz. Birincisi, onlar aynı ülkede aynı zamanda yaşadılar. İkinci olarak, eserlerinin metinlerinin karşılaştırmalı analizi bizim fikrimizi doğruluyor. Akademisyen Barthold’un gösterdiği gibi, Kaşgarlı Mahmud, kendi eserine başlamadan iki yıl önce yazılmış Balasaguni’nin eserlerinden haberdar olup olmadığı bilinmiyor. Kaşgarlıya göre, önünde öncü kimse yoktu. Ancak, kitabında verilen halk hikmeti örneklerinde olduğu gibi, “Kutadgu Bilig” de aynı ifadelerle tekrarlanan, aynı anlama sahip, ayrı bölümler vardır. Kutadgu Bilig’i okuyan ve onu iyi tanıyan herkese, Kaşgarlı’nın aktardığı “Kahramanlık dilde doğar” yani “insan sözleriyle bellidir” atasözü, Balasagunluyu anımsatır.

Kazak felsefesinin orijinal tarihi Asan Kaigy ve Muhammad Haidar Dulat ile başlar. Asan Sabitoğlu şair, düşünür ve devlet adamıdır. Kazak etnosunun ve devletinin oluşumunda ve güçlenmesinde “Jeruiyk” doktrinini doğurdu: Bu halkı birleştirerek bir milli devlet yaratma fikriydi. Asan Kaigy kendi şiirlerinde ve konuşmalarında hanlıkların güçlendirilmesi ve ülkenin savunma kabiliyetlerinin artırılması ihtiyacı propagandasını yapmaktadır. Onun Asan Kaigy adı, bilgenin düşünceliğinin ve makullüğünün kanıtıdır. Asan’ın üzüntüsü sadece kendi yaşadığı dönemle sınırlı değil, aynı zamanda gelecek hakkındaki tahminleri, insanların nereye gittiği, geleceğin neler getireceği gibi sorulardı. Asan Kaigy, Dede Korkut’un dünya görüşünün bir devamıdır. Kazak felsefesinin ikinci düşünürü ve halk figürü M.H. Dulat’ın “Tarih-i-Rashidi” adlı eseri, Türk dünyasının manevi bütünlüğünü ve dünya halklarının medeniyetiyle yakın ilişkisini somut örneklerle anlatıyor.

Asan Kaigy ile başlayan jiraular grubu (Kaztuğan, Dospambet, Şalkiiz, Ciembet, Marğaska, Aktamberdi, Umbetey, Buhara vb.) Kazak toplumunda

hanlık kaldırılana kadar sürdü. Hanlığın kaldırılmasından sonra jirau geleneği devam etmedi. Kazak akın-jirauların eserleri göçebe, ebeveyn göçü, insan, toplum, o dönemin sosyal durumu, kahramanlık, sanat, ahlak, yaşam sorunlarına bağlı olarak derin anlamlı felsefi düşüncelerle doludur. Kazak şiirinde felsefi yönün kurucularından biri olan Şalkiiz Jirau Tlenşiuli eserlerinde felsefi düşünce ve şiir yöntemleri benzersizdir. Jirau, dünyada kalıcı ve ebedi hiçbir şeyin olmadığını belirtir. Ünlü bilim adamı ve yazar Muhtar Magauin şöyle diyor: “Şalkiiz bir yenilikçiydi. O Kazak şiirinde felsefi yönün temelini attı. Bu anlamda Şalkiizi, tüm Kazak jirau'nun atasıdır diyebiliriz.” der.

Aktamberdi Sarıulu kendi şiirlerinde ülkeyi cesarete ve birliğe çağırır. Şiirleri Kazak halkının düşünce ve hayallerini, hedeflerini, onların varlığını, özelliklerini ve dünya görüşünü yansıtır. 18. yüzyılın en önemli jiraularından Bukar Jirau Kalkamanulı da, dünyadaki her şeyin değişip durduğuna dikkat çekiyor. Doğu düşünce sistemi, baskın din felsefesini inkâr etmedi. Bukar jirau insan doğası, yaşamı, yaşamın anlamı, onun geçici doğası, zamanın boyutu, çağın gizemi, dünya ve varoluş hakkındaki düşüncelerle ilgilendi. İnsan gücünün olgunlaşan gençlik dönemini parlak renklerle karakterize ederken, gücü azalan beden yaşlılığını yaşamın tükenmesinin bir işareti olarak tasvir etti; herhangi bir insanın geçici bir hayatın sahibi, evrenin küçük bir parçası olduğunu söyledi. [9] (Turgunbayev, 2001:65).

Kazak felsefe tarihinde ünlü bilim adamı Ş.Valihanov'un da yeri özeldir. “Bozkırlarda İslam Üzerine”, “Kazaklarda Şamanizm Kalıntıları”, “Tanrı” adlı eserlerinde felsefenin ana meseleleri hakkında fikirlerini belirtmişti. Valihanov, dış dünyanın insan bilincinin dışında yaşayacağına sınır koymuyor. Kazak topraklarında şamanizmin nedenlerini açıklayarak “dış dünya: güneş, ay, yıldızlar ve dünya ilk güçtür” diyor. Onun eserleri, nedensellik yasasını desteklediğini ve nedensiz fenomenin olmadığına ikna olduğunu gösteriyor.

Kazak aydınlanmasının seçkin bir temsilcisi olan I. Altınсарın ise, çocuğun dünya görüşünün felsefi meselelerini ele alıp, bu yönde güzel bir örnek oluşturmuştur. Bilgelik sözü, yani hikmet geleneği, Abay Kunanbayev dönemine kadar bozulmamıştı. Abay, insan doğası araştırmalarında yeni dünya görüşlerini dile getirdi. Allah'ın insanı sevgiyle yarattığını, dolayısıyla sevginin insandan önce var olduğunu ve onu Tanrı'nın eşsiz gücüdür diye ifade eden Abay, insan ve Tanrı arasındaki ilişkiye aşk adını verir. Kendini sevgiyle donatan bir insanın Allah'ı sevmesi zorunludur. Abay üç çeşit sevgiden bahseder: Tanrı sevgisi, onun yaratılışının mucizesi insan sevgisi ve hakikatin yolu olarak adalet sevgisi. Abay bu üç sevgiye ‘İnanç Çiçekleri’ diyor. Hakim Abay, “kamil insan” veya “olgun insan” kavramını geliştirdi. Bunlar, aydın bir zihin, sıcak kalp, güçlü cesarettir.

Abay gibi Şakarım Kудayberdiұlı da Kazakistan'ı medeni bir ülke haline getirmenin yolunu bulmaya çalışıyordu. Şakarım, Abay'ın inanç çiçekleri ilimini “  Kesinlik” adlı kitabında bir ‘utanç’ ilimine çevirdi. Bu alışmada Şakarım, zamanındaki Avrupa eğilimlerinden verilere dayanarak, etik maksimalizme dayalı bir vicdanın desteklenmesi ilimini geliştirdi. Düşünürün tarihsel ve felsefi eserlerinin (“Kazak Aynası”, “Müslümanlık Őartı”, “Türkler, Kırgızlar, Kazaklar ve Hanlar Őeceresi”, “  Kesinlik”) dünya görüşü, toplum dinamiklerinin ve temel sosyal arka planını aydınlatma çabası ve ahlaki fikirlerle ilişkilidir. 19. ve 20. yüzyıllarda Kazak felsefesindeki düşünceler ve gündeme getirilen ana konular geleneksel Kazak düşüncesine dayanıyordu; ancak düşünce alanları genişledi ve Kazak felsefesi Avrupa gelenekleriyle birleştirildi. Bu eğilim Abay ile başladı ve 20. yüzyılın başlarında diğer Kazak düşünürlerinin eserlerinde devam etti ve yaygınlaştı. [10] (Altay, Kazabek, 1999:48).

20. yüzyılın başında S. Toraiğirov, A. Baytursınov, J. Aymaııtov, M. Cımbayev, A. Bokeyhanov, M. Dulatov ve diğer önde gelen halk figürleri siyaset sahnesine çıktı ve her Şeyden  nce “Zar Zaman” (M. Auezov) döneminin temsilcilerinin görüşlerini geliştirdi. Onlar kendi çalışmalarında sömürge esaretinden kurtulma, Kazak halkını bağımsız bir ülke yapma, halkın bilincini uyandırma, cehaletten kurtulma konularını gündeme getirdiler. 20. yüzyılın 30'larında, Kazakistan'da felsefi düşünce sisteminin gelişimi, Kazak aydınlarına yapılan baskıyla kesintiye uğradı. 20. yüzyılda Kazak halkının hayatı üzerinde özel bir etkisi olan kişi Muhtar Auezov da Kazak halkının geleceğini belirlemede değerli kültürel ve felsefi kavramlar önerdi. Auezov, “Beşiğini düzelt, beşiğini d zeltemeyen insanlar için bir gelecek yok” diye fikrini belirtti. Kazakistan için 1917'den beri sömürgeciliğin yeni bir biçimi Sovyet değerleri oluşmaya başladı, komunizm doktrini esas alındı, Marksist-Leninist felsefe h kim oldu. Bu durumda Kazak halkının bilgeliğini incelemek mümkün olmadı. Kazakistan bağımsızlıktan bu yana kölelik psikolojisini demokrasi ve medeni değerlerle değiştirdi. Modern edebiyatta Kazak felsefesi kavramıyla birlikte “Kazakistan felsefesi” kavramı da kullanılmaya başlandı. Bunun ilk adımları Kazakistan'da geçtiğimiz yüzyılın 60'lı yıllarında Őekillenmeye başladı ve yavaş yavaş Akademisyen C. M. Abdildin'in başkanlığında “Kazakistan felsefe okulu” kavramı oluşturuldu. Kazak filozoflar, daha çok Alman felsefesi üzerinde çalıştılar. Özellikle Hegel'in “Mantık Bilimi” temelinde oluşturduğu diyalektik, mantık, biliş problemlerini ele almış, diyalektik mantığın güncel konularını inceleyerek, bu alanda önemli sonuçlar elde etmişlerdir.

Kazak felsefesi üzerine araştırmalar bağımsızlığa adım atan Sovyet sonrası yıllarda Őekillenmeye başladı, ancak Kazakistan'ın bağımsızlığından bu

yana tam potansiyel gerçek oldu. Kazak felsefesinin tarihi ve sorunları üzerine sistematik araştırmalar başlatıldı. Kazak felsefesinin dünya felsefeleri sisteminde ve uygar bir temelde incelenmesi, egemen devletin kamu bilincinin gelişmesinin ana kanallardan biri kabul edilir.

Nitekim Sovyet sonrası dönemde, Kazak ve Türk felsefesi arasındaki manevi ve kültürel bağların yeniden düzenlenmesi giderek daha önemli hale geliyor. Bu aynı zamanda 20. Yüzyılda gelişmeye başlayan felsefi düşünce ve akıl yürütme biçimlerini (yeni türlerin) geliştirmek açısından da önemlidir. Çünkü onlar demokratik kültürü, sivil toplumun oluşumun, yeni bir rasyonalite modelini yansıtıyorlar.

Modern manevi yaşam deneyimi geçmişin, bugünün ve geleceğin büyük başarılarına dayanmaktadır. Bu bağlamda Kazakların eski Türk manevi ve dini-mitolojik kökenlerine dönerek, kendimizi kendimiz derin anlamaya, Kazak maneviyatı ve Kazak dünya görüşünü, Kazak ve Türk felsefesinin derin sınırlarını ve incilerini keşfetmeye başlayabiliriz. Böylece biz tarihsel ve kültürel kökenlerimize, geleneklerimize, değerlerimize, özgün Kazak felsefesine geri döneriz. Ancak bu manevi yeniden doğuşu ve manevi kökenleri, insanlığın modern manevi yenilenmesiyle, onun başarılarıyla ilişkilendirmek gerekir. Bunu yaparken modern dünyanın daha derin bir insancıl anlayışına karşılık gelenleri seçmeliyiz. Ayrıca eski manevi ve kültürel mirasımızı sistematik olarak yorumlamalı ve karşılaştırmalı felsefi analizini yapmalıyız. Geçmişe abartılı övgülerden kaçınmalıyız.

SONUÇ

Kazak felsefesinin içeriği, her bakımdan özgürlük ve özgür düşünen bir insanın oluşumu meselesi ile iç içe geçmiştir. Kazak kültürünün geçmişi, onun derin manevi kıvrımları ve özü; mevcut kültürel durumun çelişkileri ve geleceği meselelerini araştırmak açısından dikkate değerdir ve Kazak felsefi bilimine önemli görevler yükler. Batı'da profesyonel bir biçimde üniversite felsefesi hüküm sürüyorsa, sanatsal ve dini metinlerin geleneksel biçimlerinde, şairlerin, hatiplerin, eğitimcilerin eserlerinde Kazakların ulusal dünya görüşü hâkimdir. Bu, şimdiki zamanda Avrupa merkezli düşünce tarzından bağımsız olan Kazak felsefesinin geleceği meselesini gündeme getiriyor. Zengin ve rekabetçi orijinal Kazak kültürel kökenlerine ve öz benliğine kavuşmak ve halkın gerçek tarihini tam olarak anlamak için, onun dünya görüşünün temelindeki metodolojik araçları daha derin oluşturma lüzumu barizdir.

KAYNAKÇA

- Kazak Ansiklopedisi: 5. Cilt, İlgili Madde, Genel Yayın Yönetmeni: A. Burkitbay, Almatı:2003.
- Hasenov A., Kazakistan Kültür ve Sanat Tarihi, Almatı:1987.
- Kazak Felsefesinin Tarihi, Editörler: Shaukenova: Z. K., Nurmuratov S. E., Almatı:2014.
- Al-Farabi Üniversitesi, Felsefi Tezler, Almatı:1970.
- Al-Farabi Üniversitesi, Hayırseverlerin Görüşleri Çalışması, Almatı:1973.
- Al-Farabi Üniversitesi, Sosyal ve Etik Çalışmalar, Almatı:1973.
- Abdildin J. M., Burabayev M. S., Tarihsel ve Felsefi Tezler. Almatı:1985.
- Kelimbetov N., Antik Edebiyat, Almatı:1991.
- Turgunbayev A. H., Felsefe, Almatı:2001.
- Altay J., Kazabek A., Mukambetali K., Felsefe Tarihi. Almatı:1999